

POTENCJAŁ TEORII NAUKOWYCH PROGRAMÓW BADAWCZYCH IMRE LAKATOSA DLA NAUK O ZARZĄDZANIU

Wprowadzenie

Współcześnie dyskurs metodologiczny odbywa się głównie w ramach dyscyplin szczegółowych i staje się „samorefleksją poznawczą”, by odkryć „założenia poznawcze” danej dyscypliny [Sułkowski, 2005: 12]. Poniekąd winowajcą takiego podejścia jest Kuhn [1962], który swoją kategorię paradygmatu ulokował właśnie w ramach dyscyplin szczegółowych. Siła oddziaływania tego filozofa nauki jest na tyle znacząca, że utorowała kierunek prowadzenia dyskursu metodologicznego w drugiej połowie XX wieku. Koncepcje Kuhna stały się w znacznej mierze akceleratorem dyskusji metodologicznej wśród m.in. Poppera, Lakatosa, Watkina i Feyerabenda [zob. Lakatos, Musgrave, 1970]. Wpłynął on również na poglądy Blauga [1992] w odniesieniu do ekonomii, a w ramach nauk o zarządzaniu¹ na autorów takich jak Burrell i Morgan [1979], Johnson i Duberley [2005], Hatch [1997] oraz na rodzimych reprezentantów refleksji metodologicznej, takich jak m.in. wspomniany Sułkowski [2005, 2014, 2020], ale również Sudoł [2014], Lisiński [2016] czy Czakon [2015].

* **Jakub Marcinkowski** – Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Katedra Zarządzania Strategicznego i Logistyki. ORCID: 0000-0002-6076-1552.

** **Sławomir Czetwertyński** – Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Katedra Mikroekonomii i Ekonomii Instytucjonalnej. ORCID: 0000-0003-4078-0104.

¹ Rozporządzenie w sprawie dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych [Dz.U. 2022 poz. 2202] wyróżnia w swojej strukturze „nauki o zarządzaniu i jakości”, przy czym zakres zagadnień badawczych towaroznawstwa („jakości”) wykracza znacząco poza zagadnienia zarządzania („nauki o zarządzaniu”).

Aby przemieszczać się po strukturze paradygmatów i nie ulec tzw. złotej klatce jednego paradygmatu [Czetwertyński, 2019: 45] bądź nawet monoparadygmatyczności [Sudoł, 2014: 24] oraz mając na względzie napięcie paradygmatyczne zarządzania [Czakon, 2015] i transparadygmatyczny charakter tych nauk, należy za Czetwertyńskim [2019: 45] przyjąć pewien kompas. Stanowi on swoisty punkt wyjścia, drogowskaz, nie tylko do ukazania kontekstu podjęcia się badań czy przyjęcia właściwego kanonu myślenia, ale również do rzeczywistego rozwoju naukowego. Z takim drogowskazem przychodzi Lakatos [1978, 1995: 71–169, 184–196], który sformułował teorię naukowych programów badawczych. Mają one praktyczny i formalny wymiar, co pozwala na precyzyjną strukturyzację badanych teorii i obranych perspektyw oraz umożliwia rozwój naukowy. Teoria Lakatosa „była wielokrotnie wykorzystywana nie tylko do badania struktury poszczególnych teorii ekonomicznych, lecz także do ich porównywania” [Hardt, 2013: 95]. Idąc dalej, Hardt zauważa, że teoria ta zyskała w oczach – w tym przypadku – ekonomistów głównie dlatego, iż bardziej trafnie opisywała ich „codzienną praktykę badawczą” [Hardt, 2013: 102]. Właściwe pytanie o charakterze epistemologicznym brzmi, czy kategoria naukowych programów badawczych może być płodna poznawczo w dziedzinie teoriiotwórczości w ramach nauk o zarządzaniu? Pytanie to ma charakter bardziej ogólny, przez co wymusza potrzebę uszczegółowienia. Nauki o zarządzaniu, jako dyscyplina multiparadygmatyczna, szczególnie potrzebują struktury porządkującej wielość podejść teoretycznych, co czyni teorię Lakatosa wyjątkowo użytecznym narzędziem.

Pojęcie naukowego programu badawczego nie jest powszechnie stosowane przez teoretyków zarządzania, co na pierwszy rzut oka może być zaskakujące. Samo określenie „programy badawcze” występuje w ramach tych nauk [zob. m.in. Sułkowski, 2005, 2020; Niemczyk, 2020; Strużyna, 2020], przy czym nie jest ono klarownie definiowane, a więc jest dość swobodnie interpretowane. Przykładowo, Strużyna [2020: 68] opracował zarys programu badawczego bazującego na problematyzacji, identyfikując pięć założeń wspomnianej problematyzacji: 1) wewnętrzności, 2) źródłowej metafory, 3) paradygmatu, 4) ideologii oraz 5) pola. Trudno zatem określić, czy tak ujęty program badawczy wpisuje się w teorię opracowaną przez Lakatosa. W każdym razie teoretycy zarządzania dostrzegają potrzebę budowy „wspólnoty komunikacyjnej badaczy i praktyków zarządzania”, co mimo różnic w podejściach terminologicznych ukierunkowuje na „przyjmowanie zróżnicowanych perspektyw epistemologicznych” [Sułkowski, 2005: 168]. Jest zatem uzasadniona konieczność bazowania na „układzie przekonań” czy „ogólnym teoriopoznawczym punkcie widzenia”, które tworzą „reguły gry naukowej” [za: Kuhn, 2001], a są jednocześnie „zespołem założeń poznawczych” [za: Sułkowski, 2020: 426].

Przyjmując transparadygmatyczność nauk o zarządzaniu, czyli integrowanie i krzyżowanie się kwartetu paradygmatów tych nauk, wywodzących się z nauk społecznych [szerzej w: Sułkowski, 2020, na bazie Burrell, Morgan, 1979], należy

określić pewną strategię poruszania się po ich strukturze, ukierunkowaną na teorio-poznawstwo i teoriiotwórstwo, która może być adaptacją wspomnianych naukowych programów badawczych. W optyce ekonomii Blaug [1995: 75] zdefiniował je jako „małe grupy mniej lub bardziej powiązanych ze sobą teorii”, a Sady [2013] we wstępie do *Pism z filozofii nauk empirycznych* Lakatosa [1995: XX] stwierdził, iż celem metodologii naukowych programów badawczych jest „ustalenie ogólnych norm racjonalności, kryjących się za tymi schematami postępowania”. Naukowy program badawczy wymaga istnienia tzw. twardego rdzenia oraz pasa ochronnego. Twardy rdzeń jest zbiorem hipotez, które nie są falsyfikowane na mocy decyzji metodologicznej naukowców (przyjmowane są jako pewna stała, *constans*), natomiast pas ochronny jest skomponowany z pewnych założeń, w postaci np. hipotez pomocniczych lub pytań uszczegółowiających, które mają za zadanie „bronić” twardego rdzenia [za: Chalmers, 1993: 110–111].

W związku z powyższym, celem artykułu jest próba odpowiedzi na uszczegółowione pytanie epistemologiczne, tj. **czy teoria naukowych programów badawczych może być z powodzeniem wykorzystana do analizy teoriiotwórczości w ramach nauk o zarządzaniu?** Przyjęcie takiego celu determinuje strukturę artykułu, w którym w pierwszej kolejności nakreślona zostanie problematyka podstaw metateoretycznych w tej dyscyplinie. Następnie autorzy przejdą do wyjaśnienia mechaniki naukowych programów badawczych, by w wieńczącej części, w ramach podsumowania, określić implikacje dla dyscypliny.

1. Problematyka podstaw metateoretycznych nauk o zarządzaniu

Problem demarkacji w nauce jest dobrze znany i od czasu wprowadzenia przez Poppera [1935] kryterium falsyfikacjonizmu pozostaje centralnym zagadnieniem filozofii nauki. Konstruktywiści zwracają uwagę na zmienność celu i roli nauki, a wyrazem tego stanowiska jest m.in. twierdzenie Chalmersa [1993], że „nauką jest to, co nauką nazywamy”. Z kolei Kuhn [2001] wskazuje, iż duża część twórczości naukowej ma charakter przyczynkarski, podczas gdy inni autorzy formułują silne postulaty normatywne, takie jak propozycja Hardta [2013: 43], że „nauka nie powinna być uprawiana dla samej nauki, ale dla osiągnięcia praktycznych celów”. Oczywiście nie są to stanowiska wyłącznie dychotomiczne – istnieje wiele odmiennych sposobów rozumienia miejsca i funkcji nauki. Niewątpliwie uprawianie nauki wiąże się z tworzeniem teorii, których celem jest wyjaśnianie rzeczywistości [zob. Nowak, 1977]. Pogląd ten odzwierciedla realizm epistemologiczny zakładający istnienie świata niezależnego od obserwatora oraz możliwość jego poznania. W nauce istnieją jednak również podejścia odmiennie ujmujące rolę teorii, takie jak empiryzm ograniczający

się głównie do opisu zjawisk czy instrumentalizm przypisujący nauce przede wszystkim funkcję predykcyjną [Hardt, 2013: 23].

W tym kontekście zasadne jest odwołanie się do idei paradygmatu, rozumianego jako zbiór uznanych standardów praktyki naukowej obejmujących prawa, teorie, zastosowania i wyposażenie techniczne [Kuhn, 2001: 34]. Paradygmat wpisuje się w szerszy problem poznawania epistemologicznych podstaw – w tym przypadku – nauk o zarządzaniu. Jak zauważył Sułkowski [2005: 8], kwestia ta obejmuje m.in. pytania o tożsamość badacza, przyjmowany paradygmat i preferowane metodologie. Paradygmat stanowi punkt wyjścia do rozumienia miejsca teorii w wyjaśnianiu naukowym, tym bardziej że nauka ma charakter paradygmatyczny, a w naukach o zarządzaniu obserwuje się tzw. napięcie paradygmatyczne [Czakon, 2015]. W szerszym dyskursie nauk społecznych pojawia się jednak swoisty problem demarkacji pojęcia paradygmatu [Czetwertyński, 2019: 22]. Swobodne operowanie tym terminem jest szczególnie widoczne w naukach o zarządzaniu, co doprowadziło do pojawienia się podejść krytycznych oraz różnych propozycji jego delimitacji [szerzej w m.in.: Lisiński, 2016; Piwoni-Krzeszowska, 2015; Sudoł, 2014; Sułkowski, 2020]. Zanim jednak omówiona zostanie perspektywa paradygmatyczna, konieczne jest uporządkowanie terminologii odnoszącej się do szkół, nurtów i kierunków obecnych w naukach o zarządzaniu.

W teorii tych nauk można wyróżnić mnogość podejść do kanonów myślenia, które przyjmują rozmaite określenia, np. w zarządzaniu strategicznym można spotkać postać m.in. szkół (planistyczna, ewolucyjna, pozycyjna, zasobowa) [Obłój, 2007: 60–147] lub nurtów (normatywny i behawioralny) [zob. Marcinkowski, 2024: 114–126], w teorii organizacji pojawiają się paradygmaty m.in. relacji [Stańczyk-Hugiet, 2012] i sieci [Czakon, 2011], w logistyce paradygmat logistyki (jako orientacja przepływowa) [Blaik, 2017], w systemowym i strukturalnym nurcie zarządzania są z kolei kierunki (badań operacyjnych, cybernetyczny, systemowy) [Sułkowski, 2014], a Sudoł [2014: 27] postuluje nawet używanie określenia doktryny zarządzania, która miałaby być syntezą „przekonań i twierdzeń określonego uczonego lub grupy uczonych, charakteryzujących ich główne poglądy naukowe (teorie) dotyczące zarządzania oraz stosowanie określonych metod badawczych”. Ten istniejący woluntaryzm pojęciowy może wynikać z przyjęcia wygodnych skrótów myślowych. Tak jest m.in. wobec rozumienia, czym jest paradygmat „na poziomie generalnych rozważań, lecz staje się niewygodne w rozważaniach szczegółowych, gdy próbuje się określić, czym on dokładnie jest” [Czetwertyński, 2019: 21–22]. Trzeba mieć również na uwadze, że sam termin paradygmatu nie został przez Kuhna ściśle zdefiniowany. Jak zauważa Masterman [1970], sam Kuhn użył pojęcia paradygmatu w co najmniej 21 różnych sensach. Niemniej, każda ze szkół, nurtów, paradygmatów, kierunków czy postulowanych doktryn zarządzania ma swoją lub zaadaptowaną metodykę badań uwzględniającą ilościowe i jakościowe metody badawcze, a także swoją postać aplikacyjną.

Sułkowski [2005: 118] zauważa, iż w praktyce zarządzania kanony myślenia koncentrują się także na chronologii, głównych pojęciach, koncepcjach człowieka czy kryterium aplikacyjności, zatem odmiennie od kategorii paradygmatów Kuhna. Intencją autorów artykułu nie jest jednak szczegółowe omówienie wszystkich pojęć i różnic w zakresie zespołu założeń poznawczych nauk o zarządzaniu, co wprowadziłoby zamęt w prowadzonych rozważaniach, a wyłącznie ukazanie ich wspólnego mianownika, czyli struktury, „która kieruje przyszłymi badaniami naukowymi w sposób zarówno pozytywny, jak i negatywny” [Chalmers, 1993: 110]. Stąd koncentracja na kategorii naukowego programu badawczego. Co prawda, Czetwertyński [2019: 46] stwierdza, iż definicje naukowego programu badawczego zarówno Chalmersa, jak i Blauga nie są wystarczająco precyzyjne w ujęciu metodologicznym, to w ocenie autorów artykułu są wystarczająco treściwe i pojemne, by pokrywać wskazane wyżej kanony myślenia, tj. szkoły, nurty, paradygmaty, kierunki w naukach o zarządzaniu czy doktryny zarządzania. Tym bardziej, iż wyrastają z nich programy ich urzeczywistnienia [Sudoł, 2014: 27]. Ta wielość określeń wskazuje na potrzebę bardziej stabilnej ramy teoretycznej – takiej, jaką oferuje teoria naukowych programów badawczych.

Nie ulega wątpliwości, iż teoria opracowana przez Lakatosa jest interesująca i praktyczna dla uporządkowania wywodu, zestawienia grup powiązanych ze sobą teorii, systematyzacji kanonów myślenia oraz adaptacji właściwej strategii teoriiotwórczej. Czetwertyński [2019: 22] zauważył, a w zasadzie postulował, iż naukowe programy badawcze mają prowadzić badacza do rzeczywistego i praktycznego formułowania teorii. Na tej bazie można rozważyć wykorzystanie propozycji Sułkowskiego [2020: 441–442], który wyróżnił cztery strategie teoriiotwórcze dla nauk o zarządzaniu: 1) funkcjonalizm, 2) interpretatywizm, 3) pluralizm epistemologiczny oraz 4) eklektyzm epistemologiczny. Strategie te mogą bowiem stanowić cenne źródło inspiracji do formułowania nie tylko teorii zarządzania, ale także naukowych programów badawczych wewnątrz tej dyscypliny (zob. tabela 1).

Warto zauważyć, że wybory metodologiczne badaczy nie są wyłącznie rezultatem nieco abstrakcyjnych w swoim ujęciu strategii teoriiotwórczych, lecz także efektem działania heurystyk badawczych w warunkach nauki instytucjonalnej (w dychotomicznym podziale Kuhna na naukę instytucjonalną i rewolucje naukowe), w której presja „publish or perish” sprzyja utartym i bezpiecznym schematom działania [Czetwertyński, Marcinkowski, 2025]. Niemniej, syntetycznie zestawione strategie teoriiotwórcze nauk o zarządzaniu stanowią swoistą klamrę w nakreślaniu podstaw epistemologicznych i metodologicznych tej dyscypliny, wskazując na sposoby kreowania w jej ramach teorii. Wciąż otwarte pozostaje jednak pytanie o zasadność korelacji tych strategii z kategorią naukowego programu badawczego, niezależnie od semantycznego znaczenia poszczególnych kanonów myślenia. Dlatego też, zdaniem autorów, dyskusyjne jest synonimiczne stosowanie określeń szkoła, nurt, kierunek, doktryna zarządzania, a przede wszystkim paradygmat.

Tabela 1. Strategie teoriiotwórcze nauk o zarządzaniu

Strategia teoriiotwórcza	Założenia epistemologiczne/paradygmatyczne	Logika badań	Rola teorii/charakter wyjaśniania	Metody badawcze	Cechy szczególne
Funkcjonalizm	paradygmat neopozytywistyczno-funkcjonalno-systemowy, obiektywizm, realizm, założenie istnienia powtarzalnych zależności	dwa warianty: (a) indukcja → hipotezy → weryfikacja; (b) dedukcja → hipotezy → weryfikacja	teoria ma być spójna, jednoznaczna, weryfikowalna, duży nacisk na przewidywanie i testowanie	metody ilościowe (dominujące, czasem wyłączone)	dążenie do zgodności z neopozytywizmem, silny nacisk na weryfikowalność, podejście najbardziej usystematyzowane
Interpretatywizm	subiektywizm, perspektywa hermeneutyczna, świat tworzony przez znaczenia nadawane przez aktorów	brak klasycznej dedukcji, indukcji, brak konieczności weryfikacji hipotez	celem jest rozumienie sensów i interpretacji, akceptacja wielości perspektyw i sprzeczności	metody jakościowe (studia przypadków, analizy porównawcze)	teoria może być niespójna, nacisk na idioografię, brak popperowskiej falsyfikacji
Pluralizm epistemologiczny	łączenie elementów funkcjonalizmu i interpretatywizmu, poszukiwanie spójności	kombinacja dedukcji, indukcji i triangulacji metod	teoria ma być spójna, ale dopuszcza różne poziomy wyjaśniania	triangulacja metod ilościowych i jakościowych	wymóg „intelektualnej uczciwości”, synergia metod i podejść
Eklektyzm epistemologiczny	synteza podejść, ale bez konieczności osiągania spójności, akceptacja wielości ujęć	brak wymogu wspólnej logiki badań	teoria może być niejednolita, wielowymiarowa, fragmentaryczna	dowolne metody, swobodne łączenie	pozwała na największą swobodę, ale prowadzi do niespójnych obrazów zjawisk, akceptuje sprzeczności

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Sułkowski [2020: 441–442].

O ile cztery pierwsze określenia nie budzą zastrzeżeń semantycznych i przemawiają, idąc za Blaugiem, za grupami różnie powiązanych ze sobą teorii, to *definiens* terminu paradygmat, mimo swojej niejednoznaczności [zob. Masterman, 1970], wskazuje, iż są to „powszechnie uznawane osiągnięcia naukowe, które w pewnym czasie dostarczają społeczności uczonych modelowych problemów i rozwiązań” [Kuhn, 2001: 10]. Poza tym epistemologia nauk o zarządzaniu, która ukazuje istnienie kwartetu paradygmatycznego wywodzącego się z nauk społecznych [szerzej w: Sułkowski, 2005, 2020] zasadniczo zbiera w całość najbardziej ogólne osiągnięcia tych nauk. W tym miejscu należy poczynić uwagę, iż intencją autorów nie jest kwestionowanie statusu osiągnięć w teorii zarządzania, do czego nie czują się oni uprawnieni, ale opieranie się na spójnych metodologicznie i epistemologicznie pojęciach, które wywodzą się nie tylko z epistemologii nauk o zarządzaniu zestawionych przez Sułkowskiego [2005], ale także z teorii rewolucji naukowych Kuhna [1962], teorii naukowych programów badawczych Lakatosa [1978, 1995], a także realistycznej filozofii ekonomii Hardta [2013]. W tym świetle, po nakreśleniu kontekstu metateoretycznego nauk o zarządzaniu, możliwe jest przejście do właściwej analizy kategorii naukowego programu badawczego.

2. Mechanika naukowego programu badawczego

Naukowy program badawczy zawiera w sobie: a) strukturę w postaci twardego rdzenia (*hard core*) i pasa ochronnego (*protective belt*) oraz b) kierunki prac badawczych w postaci heurystyki negatywnej i pozytywnej [Lakatos, 1978: 47–101]. Zarówno struktura pojęcia naukowego programu badawczego, jak i wspomniane kierunki prac badawczych zostaną syntetycznie omówione w kolejnych akapitach z odniesieniami do dyscypliny nauk o zarządzaniu.

Twardy rdzeń stanowi kompozycję hipotez, które nie podlegają falsyfikacji i są przyjmowane jako pewne, stałe twierdzenia/założenia akceptowane przez kolektyw badaczy. W optyce nauk o zarządzaniu za pewną stałą można traktować tzw. mikroparadygmaty zarządzania [zob. Sudoł, 2014: 26], stanowiące mozaikę twierdzeń-fundamentów, wokół których zbudowana jest ta nauka – pełnią one funkcję podstawowych aksjomatów zarządzania. W ramach poszczególnych kanonów myślenia można jednak znaleźć pochodne stwierdzenia kreujące zasadnicze wyróżniki danego programu badawczego, które są podzielane przez wspólnotę badaczy. Istotne jest podkreślenie faktu, iż – jak wskazują Chalmers [1993: 111], Sady [2013: 317] i Lakatos [1995: 77] – założenia w twardym rdzeniu nie podlegają falsyfikacji na mocy decyzji metodologicznej badacza, co nie oznacza, że nie można ich w istocie sflasyfikować. Innymi słowy, są to pewne hipotezy stanowiące zbiór postulowanych prawd danej nauki w danym paradygmacie – czyli pewne kulturowo zaakceptowane fundamenty.

Zgodnie z konstatacją Lakatosa [1995: 73] „wszystkie naukowe programy badawcze można scharakteryzować na podstawie ich twardego rdzenia”.

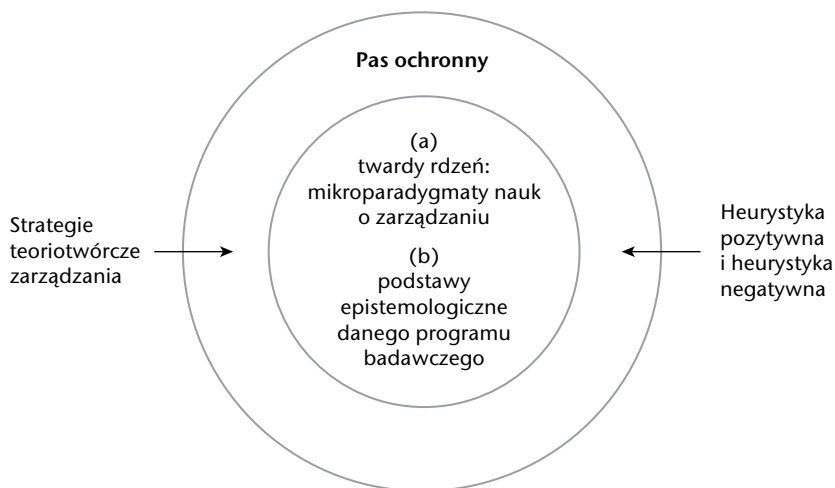
Skoro hipotezy „twardego rdzenia odgrywają rolę aksjomatów [...], [to – przyp. autorów] można powiedzieć, że pas ochronny jest właśnie zbiorem warunków prawdziwości twardego rdzenia” [Czetwertyński, 2019: 46]. Wspomniany pas ochronny stanowi zestawienie pewnych abstrahowanych założeń, warunków początkowych czy hipotez pomocniczych [Chalmers, 1993: 111], których rolą jest „obrona” twardego rdzenia – to w ich ramach badacze powinni rozwijać swoje teorie. To pas ochronny „musi przyjąć na siebie całą siłę uderzenia sprawdzianów i być wciąż na nowo dopasowywany, a nawet całkowicie zastępowany, tak by bronić utwardzonego w ten sposób rdzenia” [Lakatos, 1995: 73]. I to jest miejsce, w którym możliwe jest zastosowanie przywołanych we wcześniejszej części artykułu strategii teoriiwórczych zarządzania według Sułkowskiego [2020: 441–442].

Wprowadzanie pewnych założeń w pasie ochronnym pozwala na kontrfaktyczne badanie istoty twardego rdzenia. Lakatos [1978: 47–50] wprowadził pojęcie heurystyki celem rozstrzygnięcia „miejsca” ulokowania hipotezy, bowiem rodzi się pytanie, **czy powinna być ona umiejscowiona w twardym rdzeniu, czy w ramach pasa ochronnego?** Tym samym, formułując regułę metodologiczną naukowego programu badawczego, rozróżnił on heurystykę negatywną od pozytywnej. Jak zauważył Lakatos [1995: 72], naukowy program badawczy składa się z reguł metodologicznych, „a część mówi nam, jakich dróg badań unikać (heurystyka negatywna), a część, jakimi drogami podążać (heurystyka pozytywna)”. Heurystyka negatywna nie dopuszcza możliwości „ataku” na twarde rdzenie, *de facto* sugerując konieczność wprowadzania hipotez pomocniczych w pasie ochronnym, celem usunięcia anomalii kwestionujących twarde rdzenie. W rezultacie pozostaje on nietknięty, podczas gdy hipotezy pomocnicze potwierdzają jego prawdziwość z powodu własnej prawdziwości (immanentność). Z kolei heurystyka pozytywna stanowi regułę, w której w przypadku fałszywości hipotezy pomocniczej (sfalsyfikowanej) należy wprowadzić kolejną hipotezę, zamiast odgórnie odrzucać hipotezy umieszczone w ramach twardego rdzenia. Interpretując metodologię Lakatosa w świetle współczesnych analiz heurystyk badawczych, można zauważyć, że mechanizmy heurystyki pozytywnej i negatywnej analogicznie odzwierciedlają automatyzmy wyborów metodologicznych obserwowane w naukach społecznych [Czetwertyński, Marcinkowski, 2025].

Niemniej obie reguły metodologiczne naukowego programu badawczego proponowane przez Lakatosa są pomocnym narzędziem strukturyzacji wyводу, dając możliwość lawirowania ciężarem dowodzenia na linii twarde rdzenie i pas ochronny. Dzięki temu przyjęcie jednej ze strategii teoriiwórczych zarządzania będzie w pewien sposób usystematyzowane i ustrukturyzowane, a dodatkowo zgodne z obowiązującym kanonem myślenia, czyli wpisujące się w kontekst kulturowy danej dyscypliny. Ważne jest przy tym zwrócenie uwagi, iż będzie to odbywać się niezależnie od

neopozytywistycznego charakteru danej strategii – w końcu weryfikacjonizm hipotez (lub falsyfikacjonizm) jest dopuszczalny wyłącznie w ramach strategii funkcjonalizmu, pluralizmu epistemologicznego i eklektyzmu epistemologicznego, czego nie przewiduje strategia interpretatywizmu. Niemniej, we wszystkich czterech strategiach teoriiotwórczych Sułkowskiego za fundament należy przyjąć tzw. mikroparadygmaty zarządzania, które bez wątpienia konstytuują twardy rdzeń nauk o zarządzaniu. W rezultacie pochodne założenia poszczególnych naukowych programów badawczych zarządzania (np. paradygmatu logistyki, sieci, relacji, nurtu normatywnego lub behawioralnego zarządzania strategicznego) mogą przyjąć postać hipotez w twardym rdzeniu, jeśli są warunkiem koniecznym danego programu badawczego lub przyjąć postać interpretacji oscylujących w ramach pasa ochronnego. Wówczas wszystkie cztery strategie teoriiotwórcze są jak najbardziej dopuszczalne do adaptacji, a ich wybór zależy niemal wyłącznie od obranej postawy badawczej (zob. rysunek 1).

Rysunek 1. Istota naukowego programu badawczego w naukach o zarządzaniu

Źródło: opracowanie własne.

Przykład adaptacji metodologii naukowych programów badawczych do nauk o zarządzaniu przedstawił Marcinkowski [2024] w badaniu współdziałania logistycznego w sieci humanitarnej. W ramach twardego rdzenia programu badawczego zarządzania pomocą humanitarną przyjął on zarówno mikroparadygmaty zarządzania, jak i postulaty charakterystyczne dla wykreowanego programu, obejmujące: minimalizację cierpienia poszkodowanych, ograniczoną racjonalność w działaniach humanitarnych, dystrybucję władzy i wyznawanych wartości, bazowanie na relacjach międzyorganizacyjnych, dążenie do sprawności oraz hipotezę, że formalizacja działań

podnosi poziom tej sprawności. Z kolei pas ochronny został ukształtowany poprzez przyjęcie teorii twórczej strategii pluralizmu epistemologicznego, w ramach której autor identyfikował czynniki istotne dla problemu badawczego z wykorzystaniem metod ilościowych i jakościowych (krzyżowo strategię funkcjonalizmu i interpretatywizmu) oraz opracowywał warianty strategiczne funkcjonowania badanej sieci z zastosowaniem metod jakościowych (strategia interpretatywizmu).

Adaptacja naukowych programów badawczych jest tym bardziej płodna poznawczo, ponieważ, jak podkreśla Czetwertyński [2019: 47–48], ten prosty schemat bazujący na relacji między rdzeniem a pasem ochronnym oraz regułach heurystyki „jest w istocie formalną wersją metodologicznego sensu paradygmatu. Przy czym sama konstrukcja naukowego programu badawczego odsuwa kwestie związane z sensem socjologicznym i gnoseologicznym”. Konstatuje on także, iż występują dwie funkcje postulujące stosowanie naukowych programów badawczych w uprawianiu nauki. Pierwsza mówi, iż strukturyzacja rozważań wymaga rekonstrukcji twardego rdzenia, która wiąże się z przyporządkowaniem do twardego rdzenia najbardziej ogólnych hipotez tworzących (identyfikujących) podstawy paradygmatu, a nie jego wyobrażenie. Druga funkcja wynika z sensu rozwoju nauki bazującej na wspomnianych naukowych programach badawczych, bowiem Lakatos jest filozofem nauki, który w pewnym stopniu pogodził skrajne perspektywy Poppera i Kuhna, będąc filozofem środka tego poniekąd dychotomicznego dyskursu. Hardt [2013: 102] zauważył, że Lakatos wprowadził tym samym tzw. falsyfikacjonizm wyrafinowany. Idąc dalej, zestawiał on warunki konieczne do spełnienia, by określić, czy dana teoria jest postępową w stosunku do drugiej, wyróżniając postęp teoretyczny oraz empiryczny [Hardt, 2013: 102–103]. O ile ocena postępowości teorii nie określa *de facto* jej potencjału wyjaśniania, czyli *clou* uprawiania nauki, to nie jest także fundamentem predykcji, która przez część badaczy jest traktowana jako klucz jej uprawiania. Można mieć wątpliwości odnośnie do tego, czym nauka jest, a czym być nie powinna, niemniej, zdaniem autorów, wymaga osadzenia na kategorii realizmu epistemologicznego.

W każdym razie umotywowane jest identyfikowanie hipotez i założeń, które w naukach o zarządzaniu nie są falsyfikowane mocą decyzji badaczy, a które konstytuują twarde rdzeń – zgodnie z postulatem Lakatosa [1995: 186], iż „najlepszym otwierającym ruchem nie jest falsyfikowalna (a zatem niesprzeczna) hipoteza, ale program badawczy”. Klaruje to strukturę wyводу, przyczynia się do jasnego ukazania teorii zarządzania, a także umożliwia identyfikację mankamentów w tych teoriach przy pomocy dyskursu w ramach pasa ochronnego. Teoria naukowych programów badawczych sformułowana przez Lakatosa jest zatem istotnym źródłem inspiracji do kwestionowania zastanego, naukowego stanu rzeczy, a w tym istniejących kanonów myślenia oraz dążenia do rewolucji naukowej w ujęciu Kuhna przyczyniającej się do rozwoju – w tym konkretnym przypadku – nauk o zarządzaniu.

Kolejnym z ważnych poznawczo wątków w tematyce naukowych programów badawczych jest kwestia tzw. uniwersalnych kryteriów ich zmiany. W debacie naukowej przewija się zagadnienie odnoszące się do poszukiwania „uniwersaliów”, a zestawienia takiego dokonał Czetwertyński [2019: 49–50], bazując na spostrzeżeniach Lakatosa [1978], Sadego [2013: 320–326] i Chalmersa [1993: 111, 141–143]. W ramach pojęć postępowości i degeneracyjności, które zależą od wyników uzyskanych na drodze heurystyki pozytywnej, próbowano odnaleźć wspomniane kryterium uniwersalności. Naukowy program badawczy jest traktowany jako postępowy, gdy istnieje możliwość usunięcia wszelkich anomalii i zidentyfikowania nowych faktów naukowych. Istnieją dwie perspektywy diagnozy postępowości, tj. teoretyczna i empiryczna. Teoretyczna związana jest z rozbudową pasa ochronnego na rzecz eliminacji anomalii w twardym rdzeniu. Czyli jest to możliwe w ramach m.in. teorii twórczej strategii funkcjonalizmu. Natomiast postępowość empiryczna związana jest z dostrzeganiem faktów w rzeczywistości, które zostały uprzednio założone (postulowane) w postaci teoretycznej. W tym przypadku można by było zastosować teorii twórczą strategię interpretatywizmu. Z kolei naukowy program badawczy jest degeneracyjny, gdy żaden z postulatów postępowości nie jest spełniony. Innymi słowy, postępowość naukowego programu badawczego oznacza, iż wyjaśnia on przyczyny zjawisk znanych będących dotychczas anomaliami oraz nowe nieodkryte dotąd zjawiska na drodze heurystyki pozytywnej. Lakatos [1995: 187] wskazuje nawet, iż „program badawczy jest postępowy, póki jego rozwój teoretyczny antycypuje jego rozwój empiryczny, czyli póki przewiduje on, po części trafnie, nowe fakty («postępowe przesunięcie problemowe»); jest w stanie stagnacji, jeśli rozwój teoretyczny wlecz się za rozwojem empirycznym, czyli póki jedynie po fakcie wyjaśnia on bądź to odkrycia przypadkowe, bądź fakty antycypowane przez konkurencyjny program badawczy i odkryte w jego ramach («degenerujące się przesunięcie problemowe»)). Nie zmienia to jednak idei, iż to jakość faktów naukowych ma fundamentalne znaczenie dla wyjaśniania. A należy pamiętać, że w naukach o zarządzaniu znaczenie ma także kategoria wartościowania, która stanowi immanentną cechę tych nauk.

W swojej ocenie znaczenia naukowych programów badawczych Czetwertyński [2019: 50–51] rozważa sposoby mierzenia jakości faktów naukowych, nie przedstawiając jednoznacznego sposobu ich pomiaru, jednocześnie zauważając, iż nie jest możliwa w pełni obiektywna ocena merytoryczna. To z kolei otwiera pole na stosowanie rozmaitych miar ilościowych i jakościowych charakterystycznych danym subdyscyplinom nauk o zarządzaniu, co mogłoby postulować stosowanie teorii twórczych strategii pluralizmu bądź eklektyzmu epistemologicznego. W takiej perspektywie należy ponownie przywołać kategorię paradygmatu, która – jak zostało zauważone wcześniej – w naukach o zarządzaniu jest dość powszechnie i swobodnie stosowana niezależnie od jego semantycznego znaczenia. Autorzy artykułu pragną sięgnąć do kontinuum paradygmatu dominującego (funkcjonalizm, neopozytywizm, teoria

systemowa) vs. paradygmatu alternatywnego (interpretatywizm, nurt krytyczny), na które uwagę zwrócił Sułkowski [2020: 441–442]. Zauważył on, iż w ramach paradygmatu dominującego występują powtarzalne i przyczynowo-skutkowe relacje składników rzeczywistości, wobec której badacz ma podejście obiektywistyczne oraz neutralne aksjologicznie. Celem badań jest uogólnianie, neopozytywistyczny weryfikacjonizm i projektowanie zmian. Preferowane jest wówczas wyjaśnianie bazujące na abstrakcyjnych systemach pojęć przy pomocy ustandaryzowanych i ustrukturyzowanych metod ilościowych. Tym samym, można skonstatować, iż w ramach paradygmatu dominującego, który ma charakter bardziej deskryptywny niż normatywny, badacz koncentruje się na obronie twardego rdzenia, stosując różnorodne założenia w pasie ochronnym. Z kolei paradygmat alternatywny bazuje na powtarzalnych i jednostkowych współzależnościach relacji składników rzeczywistości, wobec której badacz jest intersubiektywny i uwikłany aksjologicznie. Celem badań jest wówczas rozumienie zjawisk, ich synteza oraz stymulowanie zmian. Samo wyjaśnianie ma charakter hermeneutyczny (rozumiejący) bądź deskryptywno-wyjaśniający przy pomocy nieustandaryzowanych i nieustrukturyzowanych metod jakościowych. Zatem w paradygmacie alternatywnym badacz koncentruje się bardziej na eksplorowaniu pasa ochronnego, aniżeli na obronie twardego rdzenia, przy czym wciąż zakłada istnienie tej dwoistej struktury.

Wieńcząc tę część rozważań, należy zauważyć, iż kategoria naukowych programów badawczych jest jednakże poddawana krytyce. Na zasadnicze wątpliwości w tym zakresie zwrócił uwagę Hardt [2013: 106], zauważając, iż właściwie nierozstrzygnięte pozostaje „pytanie o wielkość twardego rdzenia”, jego zmienność w czasie, kryteria wyodrębniania i „wielkości” naukowych programów badawczych (cała teoria a może wyłącznie wybrane podejście teoretyczne?), czy krzyżowanie się tych programów. Podobne wątpliwości przedstawił także Chalmers (1993: 115–119).

Podsumowanie – implikacje dla nauk o zarządzaniu

Każdorazowe przyjęcie kategorii naukowego programu badawczego w prowadzonych rozważaniach jest zabiegiem celowym, który dystansuje się z jednej strony od postulowanych rewolucji naukowych Kuhna [1962], a z drugiej od radykalnego racjonalizmu i obiektywizmu Poppera [1935]. W optyce nauk o zarządzaniu jest to tym bardziej umotywowane, iż zarządzanie jest nie tylko deskryptywne, ale także normatywne [za: Sułkowski, 2005: 15], a przez to uwikłane w wartościowanie, niezależnie od „wyznawanego” poziomu neutralności aksjologicznej. Tym samym, poszukiwanie balansu metodologicznego w multiparadygmatycznych naukach o zarządzaniu [zob. Ritzer, 1975] z zauważalną transparadygmatycznością tych nauk jest istotą adaptacji teorii Lakatosa w korelacji ze strategiami teoriiotwórczymi zarządzania.

Rozbudowana struktura naukowych programów badawczych pozwala na poszukiwanie konkurujących ze sobą ujęć analogicznie jak w przypadku paradygmatów, podczas gdy strategie teoriiotwórcze dają możliwość osadzenia prowadzonych rozważań w ramach istniejących kanonów myślenia i dyskursów nauk o zarządzaniu. Jest to również w zgodzie ze spostrzeżeniem, iż „nurtowe” ujmowanie zarządzania kategoryzuje jego zakres, także w ramach obszarów funkcjonalnych organizacji [Sułkowski, 2005: 118].

Czetwertyński [2019: 50–51] przedstawia dwa zasadnicze wnioski dla stosowania teorii naukowych programów badawczych, twierdząc, iż „ilość [faktów – przyp. autorów] przerodzi się w jakość na takiej zasadzie, że zbiór fałszywych faktów uświadomi w końcu, że naukowy program badawczy jest w rzeczywistości nieadekwatny – co w sumie jest rodzajem postępu. Należy jednak pamiętać, że jeden niebanalny i nieprzewidziany fakt, który został wygenerowany przez degenerujący się dotąd naukowy program badawczy, może mieć większy wpływ na rozwój nauki niż setki przyczynkarskich faktów, generowanych przez naukowy program badawczy uznany za postępowy i po prostu modny”. Wnioski te zasadniczo korespondują z konstatacjami Lakatosa [1995: 188–189], który twierdzi, iż „zanim teoria nie zostanie zmodyfikowana, nie wiemy, w jaki sposób została «obalona», a niektóre z najbardziej interesujących modyfikacji dokonywane są pod wpływem raczej «pozytywnej heurystyki» programu badawczego niż anomalii”. Analogicznie ważne jest, że w dyskursie naukowym, czy to w ramach paradygmatu dominującego, czy alternatywnego bądź transparadygmatycznie, istnieje galaktyka naukowych programów badawczych, które współistnieją ze sobą w tzw. quasirównowadze², dopóki mieszczą się w ramach pojęcia racjonalności naukowej [Czetwertyński, 2019: 50–51]. A to daje możliwość wielowątkowych i wielopłaszczyznowych dociekań, w których precyzowanie jest ścieżką rozwoju naukowego, pomimo tego, iż „istoty ludzkie nie są zwierzętami w pełni racjonalnymi; a nawet gdy działają racjonalnie, mogą mieć fałszywą teorię swych własnych racjonalnych działań” [Lakatos, 1995: 191].

Zatem teoria naukowego programu badawczego stanowi interesujące poznawczo uzupełnienie istniejącego dyskursu w ramach kwartetu paradygmatów nauk o zarządzaniu oraz transparadygmatycznego charakteru tej nauki. Sułkowski [2005] wskazuje bowiem na eklektyzm i pluralizm metodologiczny zarządzania, a Niemczyk [2020] na polimorfizm, co łącznie przemawia za potrzebą systematyzacji wywodu oraz obrania właściwej ścieżki prowadzenia rozważań. Tym bardziej, iż teoria Lakatosa ma wymiar *stricte* praktyczny, formalizujący wywód w ramach istnienia rzeczywistych, formalnych kryteriów precyzujących stosowanie koncepcji paradygmatów

² „Jeśli myślimy o historii nauki jako o zbiorze konkurencyjnych programów badawczych, to większość odkryć równoczesnych, teoretycznych lub faktualnych, wyjaśnia fakt, że programy badawcze są własnością publiczną i wielu ludzi pracuje nad nimi w różnych zakątkach świata, nie wiedząc może o sobie wzajem” [Lakatos, 1995: 194].

Kuhna. „Podstawową jednostką oceny musi być nie izolowana teoria lub koniunkcja teorii, a raczej «program badawczy», z konwencjonalnie zaakceptowanym (a zatem na mocy prowizorycznej decyzji «nieobalalnym») «twardym rdzeniem» i z «heurystyką pozytywną», określającą problemy, przedstawiającą w zarysie budowę pasa hipotez pomocniczych, przewidującą anomalie i zwięźsko przekształcającą je w przykłady, a wszystko to zgodnie ze z góry obmyślonym planem” [Lakatos, 1995: 185]. W efekcie ten schemat metodologii naukowych programów badawczych, zaczerpnięty z nauk matematycznych, którymi zajmował się Lakatos, w połączeniu z twardym rdzeniem i pasem ochronnym oraz heurystyką, „jest w istocie formalną wersją metodologicznego sensu paradygmatu”, a „wybory poszczególnych naukowych programów badawczych powinny być więc dokonywane ze względu na ich możliwą przydatność, tak aby postrzegać zjawisko społeczne możliwie wielowymiarowo – niekoniecznie we wszystkich znanych wymiarach” [Czetwertyński, 2019: 47, 51]. Postulowany brak konieczności poznania wszystkich wymiarów jest *notabene* zgodny z epistemologią nauk o zarządzaniu, która ukazuje, iż sama organizacja może być rozumiana wielowymiarowo i wielopłaszczyznowo, a rolą badacza jest w rzeczywistości precyzyjne określenie zakresu badania – niekoniecznie z potrzebą badania każdego wymiaru. Zresztą, koncentracja na ograniczonej liczbie wymiarów jest w pewnym sensie idealizacją badanego zjawiska [zob. Nowak, 1977]. Dlatego heurystyka naukowych programów badawczych, która pozwala na metodologiczne ujęcie paradygmatów, może być jednym ze sposobów teoriiotwórstwa w ramach transparadygmatycznego charakteru zarządzania. „To przede wszystkim pozytywna heurystyka jego [naukowca – przyp. autorów] programu, a nie anomalie, dyktuje mu wybór problemów” [Lakatos, 1995: 185].

Choć rozważania autorów artykułu mogą budzić wątpliwości, mogą jednak przynieść zupełnie nowe ujęcia i podejścia do rozumienia kanonów myślenia w naukach o zarządzaniu, w których układ relacji twardy rdzeń–pas ochronny oraz przyjęty rodzaj heurystyki (pozytywna, negatywna) jest szerokim polem poszukiwania faktów naukowych oraz tworzenia teorii. W świetle przeprowadzonych rozważań można uznać, iż postawiony cel artykułu został osiągnięty. Znalezione bowiem odpowiedź na pytanie: **czy teoria naukowych programów badawczych może być z powodzeniem wykorzystana do analizy teoriiotwórstwa w ramach nauk o zarządzaniu?** Odpowiedź na to pytanie jest twierdząca. Naukowe programy badawcze Lakatosa mogą być cennym źródłem nie tylko szczegółowych analiz, ale także inspiracji do rozwoju danego programu badawczego, jak i przekrojowo do wzajemnych porównań czy nawet unifikacji. Nie bez powodu ideałem, który w nauce występuje, jest imperatyw unifikacji, co zauważył Hardt [2013: 45] na bazie pracy Feigla. Ważność tego imperatywu jest dostrzegalna w obszarze nauk społecznych i to niezależnie od tego, czy mowa jest o unifikacji teoretycznej (budowa metateorii), czy unifikacji ontologicznej (wspólne determinanty zjawisk budujące jednolitą teorię) [szerzej: Hardt, 2013:

46–51]. W każdym razie ta unifikacja teorii wiąże się z poruszaniem w ramach istniejącego dyskursu teoretycznego niezależnie od reprezentowanej dyscypliny naukowej. Może to stanowić interesujący poznawczo obszar badań w naukach o zarządzaniu w korelacji z kategorią naukowego programu badawczego, co wymagałoby uprzedniej identyfikacji dominujących programów w tej dyscyplinie.

Reasumując, przeprowadzona analiza teoretyczna potwierdza, że teoria naukowych programów badawczych może stanowić swoiste brakuące ogniwo między wielością paradygmatów a potrzebą stabilnej i metodycznie spójnej ramy teoriiotwórczej w naukach o zarządzaniu.

Bibliografia

- [1] Blaik P. [2017], Rozwój logistyki w kierunku dyscypliny nauki, *Gospodarka Materialowa i Logistyka* 9: 2–10.
- [2] Blaug M. [1992], *The methodology of economics*, Cambridge University Press, New York.
- [3] Blaug M. [1995], *Metodologia ekonomii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- [4] Burrell G., Morgan G. [1979], *Sociological paradigms and organizational analysis*, Heinemann, Londyn.
- [5] Chalmers A. [1993], *Czym jest to, co zwiemy nauką*, Wydawnictwo Siedmioróg, Wrocław.
- [6] Czakon W. [2011], Paradygmat sieciowy w naukach o zarządzaniu, *Przegląd Organizacji* 11: 3–6.
- [7] Czakon W. [2015], „Droga po strukturze” – od strategii współdziałania do strategii sieci, w: Krupski R. (red.) *Zarządzanie strategiczne. Strategie sieci i przedsiębiorstw w sieci. Prace Naukowe WWSZiP*, Wydawnictwo Wałbrzyskiej Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości, Wałbrzych: 67–75.
- [8] Czetwertyński S. [2019], *Morfologia nieautoryzowanego kopiowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław.
- [9] Czetwertyński S., Marcinkowski J. [2025], O heurystykach badawczych w nauce instytucjonalnej w perspektywie nauk ekonomicznych, *Filozofia i Nauka* 13(2): 113–131.
- [10] Hardt L. [2013], *Studia z realistycznej filozofii ekonomii*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa.
- [11] Hatch M.J. [1997], *Organization theory: modern, symbolic, and postmodern perspectives*, Oxford University Press, New York.
- [12] Johnson P., Duberley J. [2005], *Understanding management research*, Sage, Londyn.
- [13] Kuhn T. [1962], *The structure of scientific revolutions*, University of Chicago Press, Chicago.
- [14] Kuhn T. [2001], *Struktura rewolucji naukowych*, Altheica, Warszawa.

- [15] Lakatos I. [1978], The methodology of scientific research programmes, w: *Philosophical papers*, Cambridge University Press, Cambridge.
- [16] Lakatos I. [1995], *Pisma z filozofii nauk empirycznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- [17] Lakatos I., Musgrave A. [1970], *Criticism and the growth of knowledge: proceedings of the international colloquium in the philosophy of science, London*, Cambridge University Press, Cambridge.
- [18] Lisiński M. [2016], Paradygmaty metodologiczne nauk o zarządzaniu, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu* 421: 274–385.
- [19] Marcinkowski J. [2024], *Współdziałanie logistyczne w sieci humanitarnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław.
- [20] Masterman M. [1970], The nature of a paradigm, w: Musgrave A., Lakatos I. (eds.), *Criticism and the growth of knowledge*, Cambridge University Press. Cambridge: 59–89.
- [21] Niemczyk J. [2020], Metodologia nauk o zarządzaniu, w: Czakon W. (red.), *Podstawy metodologii badań w naukach o zarządzaniu*, Wydawnictwo Nieoczywiste, Warszawa: 17–27.
- [22] Nowak L. [1977], *Wstęp do idealizacyjnej teorii nauki*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- [23] Obłój K. [2007], *Strategia organizacji*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- [24] Piwoni-Krzeszowska E. [2015], Paradygmat relacyjny czy sieciowy – wyłanianie się czy występowanie?, *Prace Naukowe Wałbrzyskiej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości* 32(2): 317–331.
- [25] Popper K. [1935], *Logik der forschung*, Springer Vienna, Wien.
- [26] Ritzer G. [1975], Sociology: a multiple paradigm science, *American Journal of Sociology* 81(6): 156–167.
- [27] Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 11 października 2022 r. w sprawie dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych (Dz.U. 2022 poz. 2202).
- [28] Sady W. [2013], *Spór o racjonalność naukową. Od Poincarego do Laudana*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- [29] Stańczyk-Hugiet E. [2012], Paradygmat relacji – czy to nowa jakość w zarządzaniu?, *Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów* 116: 163–173.
- [30] Strużyna J. [2020], Oryginalność w badaniach naukowych w dyscyplinie zarządzania, w: Czakon W. (red.) *Podstawy metodologii badań w naukach o zarządzaniu*, Wydawnictwo Nieoczywiste, Warszawa: 49–81.
- [31] Sudoł S. [2014], Podstawowe problemy metodologiczne nauk o zarządzaniu, *Organizacja i Kierowanie* 1: 11–36.
- [32] Sułkowski Ł. [2005], *Epistemologia w naukach o zarządzaniu*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.

- [33] Sułkowski Ł. [2014], Paradygmaty i nurty badawcze w metodologii nauk o zarządzaniu – próba syntezy w oparciu o światową literaturę przedmiotu., *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu* 340: 154–166.
- [34] Sułkowski Ł. [2020], Paradygmaty i teorie w naukach o zarządzaniu, w: Czakon W. (red.), *Podstawy metodologii badań w naukach o zarządzaniu*, Wydawnictwo Nieoczywiste, Warszawa: 424–446.

POTENCJAŁ TEORII NAUKOWYCH PROGRAMÓW BADAWCZYCH IMRE LAKATOSA DLA NAUK O ZARZĄDZANIU

Streszczenie

Artykuł podejmuje problem użyteczności teorii naukowych programów badawczych Imre Lakatosa w analizie teoriiotwórczości w naukach o zarządzaniu. W pierwszej części przedstawiono metateoretyczne podstawy tej dyscypliny, w tym wielość paradygmatów, szkół i nurtów badawczych, które generują potrzebę stabilniejszej i bardziej spójnej ramy metodologicznej. Autorzy wskazują, że koncepcja naukowych programów badawczych – oparta na podziale na twardy rdzeń, pas ochronny oraz heurystykę pozytywną i negatywną – może pełnić funkcję takiej ramy, umożliwiając porządkowanie podejść badawczych oraz integrowanie strategii teoriiotwórczych. W artykule omówiono mechanikę programów badawczych oraz ich relacje z czterema strategiami teoriiotwórczymi wyróżnionymi przez Łukasza Sułkowskiego. Przedstawiono również przykład zastosowania programu badawczego w analizie współdziałania logistycznego w sieci humanitarnej. W podsumowaniu wykazano, że teoria Lakatosa pozwala wypełnić lukę między multiparadygmatycznym charakterem nauk o zarządzaniu a potrzebą spójnego podejścia do teoriiotwórstwa, jednocześnie otwierając przestrzeń do porównań, rekonstrukcji oraz rozwoju programów badawczych wewnątrz dyscypliny.

SŁOWA KLUCZOWE: METODOLOGIA NAUK O ZARZĄDZANIU, NAUKOWE PROGRAMY BADAWCZE, LAKATOS, STRATEGIE TEORIIOTWÓRCZE

KODY KLASYFIKACJI JEL: B41, M10, B40

THE POTENTIAL OF IMRE LAKATOS' RESEARCH PROGRAM FOR MANAGEMENT SCIENCE

Abstract

This article examines the applicability of Imre Lakatos' theory of research program to the development of theory in management science. The opening section outlines the metatheoretical foundations of the discipline, emphasizing its multiparadigmatic nature and the coexistence of diverse schools, paradigms, and methodological traditions, which create a need for a more coherent structuring framework. Lakatos' concepts – hard core, protective belt, and positive and negative heuristics – are analyzed as tools that can organize theoretical perspectives and support the integration of different theory-building strategies. The article also links these components with the four theory-building strategies proposed by Ł. Sułkowski, demonstrating how research program can operationalize them within management science. Additionally, an applied example is provided through the reconstruction of a research program addressing humanitarian logistics collaboration. The conclusions indicate that Lakatos' framework can bridge the gap between the discipline's methodological pluralism and the need for systematic and internally consistent theory development, supporting both comparative analyses and the structured evolution of management research program.

KEYWORDS: MANAGEMENT SCIENCE METHODOLOGY, RESEARCH PROGRAM, LAKATOS, THEORY-BUILDING STRATEGIES

JEL CLASSIFICATION CODES: B41, M10, B40